

МІСЦЕ ІДЕОЛОГІЇ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ В НАЦІОНАЛЬНІЙ СИСТЕМІ ПРОТИДІЇ ТЕРОРИЗМУ

У статті визначається сучасне розуміння поняття "тероризм" та, на основі аналізу висновків Ж. Бодрійяра, досліджується проблема визначення місця ідеології освіти в комплексній системі протидії тероризму.

Історичні джерела свідчать, що терор здавна нерідко застосовувався для розв'язання внутрішніх та зовнішніх проблем окремих держав. Так, у XVIII—XIX ст. поняттям "терор" позначалися і відкрита насильницька форма державної диктатури, і практика поодиноких політичних замахів. Таке поняття нерідко застосовувалося щодо насильства і репресій, які здійснювалися в ході війни і, зрозуміло, щодо самої війни. Поняття "тероризм" використовувалося при позначенні здійснення терору. З появою в багатьох країнах наприкінці XIX ст. опозиційних організацій, що практикували систематичні заходи, поняття "терор" і "тероризм" перестають поширюватися на сферу воєнних дій і характеризують здебільшого тактику та політичні вбивства, які чинили опозиційні організації [1: 5-12].

Термін "тероризм" вживається в наш час для визначення широкого спектру суспільно-політичних феноменів і тому потребує чіткого визначення. Українські вчені, які досліджують цю проблему (В. Ємельянов, В. Глушков, Я. Кондратьєв, В. Ліпкан та інші) зазначають, що сьогодення вимагає створення і прийняття міжнародним співтовариством Єдиної конвенції з питань боротьби з тероризмом, у якій, з урахуванням міжнародного досвіду захисту прав людини, було б визначено поняття тероризму та терористичного акту, передбачено чіткий порядок взаємодії держав та умови обов'язкової видачі терористів зацікавленій країні, правовий статус держав, які здійснюють терористичну політику.

Хоча тероризм досліджується з правової, політичної, соціологічної, моральної точок зору, але найбільш адекватним є його юридичне визначення. У вітчизняній юридичній науці тероризм розглядається як загальнонебезпечне, політико-ідеологічне, психологічне, жорстоке, аморальне явище, прояви якого різними способами посягають на громадську безпеку та суспільні відносини, що охороняються законом. Саме коло охоронних відносин викликає труднощі у визначенні кримінально-правового поняття тероризму і відмінних його ознак від подібних злочинів як у світовій практиці, так і в Україні [2: 153-154].

За словами В. Ємельянова, з появою у Комплексній цільовій програмі боротьби зі злочинністю поняття "злочини терористичної спрямованості" зміст його вчені стали активно інтерпретувати кожен по-своєму, у зв'язку з чим до терористичних почали відносити практично понад 30 протиправних діянь, передбачених Кримінальним кодексом [3: 90].

На нашу думку, найбільш обґрунтованим є визначення Б. Романюка та В. Коваленка, яке розкриває сучасну суть цього феномена: "Тероризм – це умисне вбивство або погроза вчинення вбивства безвинних людей, здійснені шляхом вибуху, підпалу чи інших суспільно небезпечних дій, які призвели чи можуть призвести до загибелі людей, дестабілізації обстановки в державі, залякування населення та настання інших тяжких наслідків, якщо вони здійснені для примушення органів влади або їх представників до прийняття рішень, у яких зацікавлені терористи" [4: 71-75].

Сутність тероризму складає насильство. Проблема насильства існує стільки ж часу, скільки розвивається людство. За словами М. Луняка, насильство у людському середовищі тісно пов'язане з проблемою моралі, тобто сукупності звичаєвих норм, усталених поглядів, пов'язаних з різними аспектами людського життя. Саме керуючись мораллю, людина може встановити, що треба вважати насильством. Хоч моралі притаманно багато консервативних рис, вона зазнає істотних змін з розвитком людського суспільства [5: 99-101].

Люди — це істоти, дії яких у всіх проявах свідомо чи несвідомо скеровуються їхньою волею. Всі людські вчинки є наслідками, які породжуються мотивами і оцінюються совістю. З урахуванням цього можна вважати, що насильство – це певна дія, яка суперечить уявленню людства про належно-допустиме, а тому викликає негативну реакцію з боку суспільства.

У минуле відходить насильство держави над певним соціумом, яке спричиняється політичними, національними чи релігійними чинниками (наприклад, антисемітизм, апартеїд). Конституції демократичних держав проголошують рівність усіх перед законом. Проте повністю контролювати всі сфери суспільного життя держава не може. Протягом життя людина відчуває на собі тиск суспільного насильства, що має психологічний характер і тісно пов'язаний з мораллю. Його проявом є панування традицій, загальноприйнятих норм поведінки тощо. Деякі звичаї держава санкціонує і підтримує, а з деякими веде боротьбу чи, принаймні, ставиться до них толерантно доти, поки не порушується закон.

Насильство — невід'ємна складова людської сутності. Протягом розвитку людства ставлення до насильства змінювалося. Те, що для наших пращурів вважалося нормою, для нас є злочином. Водночас люди звикли підкорятися насильству. Якщо воно йде від влади, його найчастіше починають розглядати як один з варіантів норми. Саме це є істотним психологічним фактором, на якому ґрунтуються тоталітарні режими.

На наше глибоке переконання, проблема тероризму як різновиду насильства є не стільки політико-юридичною, скільки свідомісно-ідеологічною. Хоча, за словами Ж. Бодрійяра, сучасний тероризм далеко відійшов від ідеології. На його думку, енергія, що живить терор, не має причини, не може бути зрозуміла в межах певної ідеології, навіть ідеології ісламізму [6]. Але ця теза істинна щодо політичних ідеологій. Якщо ж розглядати ідеологію як поняття на означення будь-якої сталої системи ідей, що живить структурні елементи суспіль-

ства, то тероризм як феномен продукує і живиться власною ідеологією, зрозуміти і запобігати якій дуже важливо. Тому *завданням нашої статті* є доведення необхідності ідеологічної протидії тероризмові на рівні формування сучасної ідеології освіти.

Розуміння сутності сучасного тероризму дуже точно сформулював Бодрійяр у статті "Дух тероризму". На його думку, сучасна глобалізація і перетворення світової біполярної системи в монополярну за умов об'єктивного існування соціального динамічного хаосу спричиняють точкові впливи, що можуть перевести систему соціуму на новий атрактор. Приклад – один маленький філіпінський хакер зумів запустити зі свого ноутбука вірус "I love you", який облетів увесь світ і спричинив дуже серйозні наслідки. У Нью-Йорку 19 камікадзе озброїлися лише власною смертю, що помножилася на ефективність технології, та запустили процес світової катастрофи.

З точки зору синергетики, тероризм – акт відновлення одиничності за умов соціальної тотальності. Енергія тероризму не спрямована більше на зміну світу, вона спрямована на те, щоб зробити його більш радикальним через жертвопринесення, а система сучасного соціуму націлена на реалізацію можливостей миру, застосовуючи силу.

Тероризм, за словами Бодрійяра, подібно до вірусу існує повсюди у сучасному світі глобалізації. Терористичні акти останніх десятиріч зростають кількісно і стають все більш значними і драматичними. Якщо на початку 70-х рр. об'єктом терористів ставала переважно власність, то у 80-х рр., за статистикою США, половина всіх терористичних актів була спрямована проти людей. Так, у 70-і роки набуло поширення захоплення посольств, пізніше – безадресні вибухи великої сили, захоплення заручників, вибухи фанатиків-камікадзе. З'явилися такі поняття, як комп'ютерний тероризм, комерційний тероризм (убивства на замовлення), інформаційний тероризм тощо.

Порядок глобалізації за Бодрійяром наближається до кінця, що підтверджується зіткненням антагоністичних сил, розпорошених по світу. Відбувається фрактальна війна всіх ланок, усіх одиниць, що повстають за принципом антитіл. Пряме зіткнення у межах подібної війни неможливе, і тому доводиться рятувати саму ідею війни постановками, подібними до війни в Іраці чи в Афганістані. Але невидима війна йде скрізь. Вона є тим, що людська спільнота невідступно наближається до світового монопорядку, до будь-якої гегемонії сили. Більше не існує демаркаційної лінії, що дозволяє розмежувати порядок і хаос, тероризм знаходиться у самому серці культури, яка проти нього воює, і видимий розрив та ненависть, яку спрямовують на монопорядок експлуатовані та підкорені Заходу, таємно єднається з внутрішнім розломом у системі держави. І система нічого не може протиставити структурі вірусу, що прийняв форму автоматичної реверсії власної могутності на самого себе. Саме тому проблема далеко виходить за межі ісламу й Америки, ісламу й Росії, на яких намагаються акцентувати конфлікт, щоб створити ілюзію видимого протистояння і можливості силового рішення. Радикальна відмінність нового тероризму у наступному: володіючи всіма видами зброї, розробленими цією системою, тероризм володіє ще одним – власною смертю, і це стає фатальним. Те, чого терористи добилися, здійснивши теракт у Манхетені, – ілюстрація теорії хаосу: початковий шок призводить до наслідків, які неможливо прорахувати, оскільки американська "Буря в пустелі" стала "ураганом, що зламав крило метелику" [6].

Перемога сучасного тероризму полягає у неконтрольованості наслідків, у тому числі й при відплаті терористам. Ця перемога тероризму виявляється не тільки на прикладах економічного, політичного і фінансового спаду у всій системі, на прикладі морального, психологічного спаду, а також на прикладі падіння системи цінностей, ідеології свободи, вільного пересування, яка була гордістю західного світу. Стає очевидним, що глобалізація пробує реалізуватись у формі поліційної глобалізації, тотального контролю і страху за безпеку. Така регуляція призводить до створення суспільства, максимально наближеного до фундаменталістського.

Зрозуміло, що Україна повинна адекватно реагувати на зазначені виклики часу і формувати власну систему контрдій, у тому числі й ідеологічних, проти тероризму. Ефективна протидія терору може здійснюватися після визначення його сутнісних причин. Так, С. Телешун визначає дев'ять опосередкованих передумов можливого виникнення і розвитку тероризму в нашій країні.

1. *Політична нестабільність в країні.* На думку окремих експертів, передумовами розвитку тероризму в Україні може стати криза "нестійкої" ідеології і державно-правової системи країни, в умовах якої в державі з'являються різні опозиційні групи — політичні, соціальні, національні, релігійні, які ставлять під сумнів легітимність існуючої влади і всієї системи управління.

2. *Існування конфліктів у релігійному середовищі.* На території України релігійний тероризм можливий у трьох формах вияву: як вирішення спірних питань у сфері власності; як варіант підтримки і поширення ідеології в ряді регіонів України, як масовий суїцид з боку деструктивних релігійних культур.

3. *Незадовільний стан екології,* що створює передумови для виникнення екологічного тероризму на території України.

4. *Існування міжкланових конфліктів* в умовах регіонального лідерства політичних сил може призвести до розвитку тероризму як засобу їх вирішення окремими фінансово-промисловими групами та політичними партіями "прикриття", до дестабілізації ситуації в регіоні, що підконтрольний політичному опоненту.

5. *Низький рівень медичного обслуговування, санітарного, епідеміологічного контролю* зумовлює можливість проведення на території України терористичних актів з використанням хіміко-бактеріологічної зброї.

6. *Наявність військової бази ВМС РФ на території України* створює значне підґрунтя для проведення терористичних актів проти російського військового контингенту в Україні як з боку іноземних терористичних центрів, так і з боку внутрішніх радикалів.

7. *Висока концентрація в регіоні об'єктів підвищеної небезпеки*, які потребують капітального ремонту і підвищення безпеки, автоматично звертають на себе увагу терористичних груп і організацій як об'єкти посягання. За оцінками деяких експертів, такими можуть бути Дніпровський каскад, АЕС, комплекси хімічної промисловості, склади боєзапасу Міністерства оборони України; сховища отруйних речовин та ряд інших.

8. *Існування етнічних суперечностей в окремих регіонах України* може спровокувати акти тероризму, спрямовані на дискримінацію окремих етнічних груп, відстоювання прав етнічних меншин з боку їх радикальних представників та латентне втручання у ці конфлікти третіх країн, а також спроба зміни території компактного проживання деяких етнічних груп.

9. *Незахищеність інформаційного простору України* може сприяти проведенню актів інформаційного тероризму в інтересах як внутрішньополітичних сил, так й іноземних держав, а також зарубіжних антиукраїнських центрів [7: 21-22].

Оскільки, як зазначалося вище, аналіз мотиваційно-цінності та ідеологічної основи тероризму має суттєвий практичний зміст для вирішення конкретних конфліктних ситуацій, для попередження та діагностики терористичної загрози, то до перерахованих передумов одним з пунктів ми пропонуємо віднести і відсутність відповідно спрямованої державної освітньої ідеології у процесі реформування національної системи освіти.

З точки зору функціональності ідеологія як феномен – це суспільний інтегратор і координатор у відцентровано спрямованій свідомості окремих соціальних груп. Як держава виступає інтегратором і координатором суспільного буття, так ідеологія є координатором та інтегратором свідомісного та світоглядного полів, що взаємодіють і взаємозалежать від потреб, інтересів та цінностей людського життя. Останні дослідження вітчизняних та російських суспільствознавців (С. Кара-Мурза, М. Михальченко, М. Недюха, І. Попова та ін.) підтверджують цей висновок.

Щодо ідеологічних складових сучасної освіти то, на нашу думку, слід розрізняти три поняття: "ідеологія освіти", "освітня ідеологія", "корпоративна (педагогічна) ідеологія", які досі іноді використовуються як синоніми. Якщо перше вживане на означення комплексу ідейних засад формування та функціонування національної системи освіти, друге – на означення комплексу ідеологем, що поширюється через системи освіти та виховання, а останнє потрібно вживати для визначення професійної корпоративної ідеології працівників освітянської галузі.

Національна система освіти повинна готувати особистість епохи глобалізму із синергетичним розумінням сучасного світу та знанням біфуркаційних точок на його "тілі", але з внутрішнім свідомісним запобіжником щодо відповідальності за вплив на ці точки.

За висловом одного з ідеологів тероризму Йоогана Моста, тероризм — це "варварський спосіб боротьби з варварською системою, яка знищує людину". До речі, слід зазначити, що саме суспільство, як це не парадоксально, вимагає тероризму, коли держава не може або не хоче справитися з покаранням винних. Тоді виникають міфи про добрих Робін Гудів, Котовських та Кармелюків. Національна система освіти й виховання хоча побудована на демократичних та гуманних принципах, але змістовне наповнення суспільствознавчих предметів, зокрема історії, де переважно зміщені акценти, але героїка антивладного екстремізму залишилася, примушує задуматися над необхідністю виважити форму і міру впливу на свідомість дитини факторів патріотичного, але неекстремістського виховання.

Історична тематика народних месників, повстанських рухів, збройної боротьби за свободу і незалежність у наш час потребує певного переосмислення. Складність полягає в необхідності пошуку оптимуму між формуванням патріотизму і запобіганню свідомісному екстремізму.

Проблемою також є релігійна складова ідеології освіти за умов вітчизняної поліконфесійності та релігійної нетерпимості. Хоча школа відділена від церкви, але релігія є важливою складовою життя сучасних громадян України.

У продукуванні нетерпимості та асоціальності часто і обгрунтовано звинувачують ЗМІ, які доносять до кожного певні деструктивні ідеї, на зразок реклами: "Правила існують для того, щоб їх порушувати!".

Державна освітня ідеологія має формуватися з урахуванням зазначених проблем, а її формувачі – розуміти, що тероризм – це реальний феномен постсучасності, який "живиться" екстремізмом, радикалізмом, нетерпимістю і віруси якого ми не маємо права пустити у свідомість наших дітей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Скомороха В. Правосуддя і захист прав людини як реакція на тероризм // Право України. – 2002. – № 11. – С. 5-12.
2. Смельянов В.П. Злочини терористичної спрямованості. – Харків, 1997.
3. Бандурка О., Смельянов В. Міжнародно-правове регулювання боротьби із сучасним тероризмом // Право України. – 2002. – № 10. – С. 153-154.
4. Романюк Б., Коваленко В. Щодо кримінально-правового визначення поняття тероризму // Право України. – 2001. – № 6. – С.71-75.
5. Луняк М. Насильство як правова та філософська проблема // Право України. – 2002. – № 7. – С. 99-101.
6. Бодрійяр Ж. Дух тероризму // <http://www.inosmi.ru/translation/142061.html>.
7. Телешун С. Політико-правові передумови боротьби з тероризмом в Україні // Право України. – 2001. – № 12. – С.21-23.

Смагин И.И. Место идеологии современного образования в национальной системе противодействия терроризму.

В статье определяется современное понимание термина "терроризм" и, на основе анализа выводов Ж. Бодрийяра, исследуется проблема определения места идеологии образования в комплексной системе противодействия терроризму.

Smagin I.I. The Ideology of Contemporary Education in the National System of Counteractions to Terrorism

The article defines the contemporary comprehension of the term "terrorism" and, on the basis of Bodriyar's conclusions, the problem of the place of ideology of education in an overall system of terrorism counteraction is investigated.